महच्छचि। सजालकं गवाक्षाढ्यमात्मवर्गनिषेवितम्। विकचकुटसंकुष्टं सवितानं कृताचनम्। परीक्षितस्त्रीपुरुषं भवेच्चापि महानसम्। तत्राध्यक्षं नियुञ्जीत प्रायो वैद्यगुणान्वितम्। शुचयो दक्षिणा दक्षा विनीताः प्रियदर्शनाः। संविभक्ताः समनसो नीचकेशनखाः स्थिराः। स्नाता दृढं संयमिनः कृतोष्णीषाः सुसंयताः। तस्य चाप्तास्त्रिविधाः स्युर्विविधाः परिकर्मिणः। आहारस्थितयश्चापि भवन्ति प्राणिनो यतः। तस्मान्महानसे वैद्यः प्रमादरहितो भवेत्। माहानसिकवोढारः सौपौदनिकपौपिकाः। भवेयुर्वैद्यवशगा ये चान्ये तु केचन। इङ्गितज्ञो मनुष्याणां वाक्चेष्टासुखवैकृतैः। विद्याद्विषस्य दातारमेभिर्लिङ्गैश्च बुद्धिमान्। न दद्यात्युत्तरं पृष्टो विब्रूयान् मोहमेति च। अपार्थं बहुसङ्कीर्णं भाषते चापि मूढवत्। स्फोटयत्यङ्गुलीर्भूमिमकस्माद्विलिखेद्दसेत्। वेपथुर्जायते तस्य स्तम्भश्चान्योऽन्यमीक्षते। श्यामो विवर्णवक्त्रश्च नखैः किञ्चिच्छिनत्त्यपि। आत्मभेतासमहीनः करैश्च शिरोरुहान्। निर्यियासुरपद्वारैर्वीक्षते च पुनः पुनः। वर्त्तते विपरीतस्तु विषदाता विचेतनः। केचिद्भयात् पार्थिवस्य त्वरिता वा तदाज्ञया। अयतामपि सन्तोऽपि चेष्टां कुर्वन्ति मानवाः। तस्मात् परीक्षणं कार्यं भृत्यानामादितो नृपैः। अन्ने पाने दन्तकाष्ठे तथाभ्यङ्गेऽवलेखने। उत्सादने कषाये च परिषेकेऽनुलेपने। स्रजु वस्त्रेषु शय्यासु कवचाभरणेषु च। पादुकायादपीठेषु पृष्ठेषु गजवाजिनाम्। विषजुष्टेषु चान्येषु नखधूमाञ्जनादिषु। लक्षणानि प्रवक्ष्यामि चिकित्सामथानन्तरम्" । ४शुक्राच्चपाचकौषधादौ त्रि०।

पाचन न०पाचयति कर्त्तरि ल्यु पाच्यतेऽनेन करणे ल्युट् वा। १पापक्षयकारके प्रायश्चित्ते मेदि० तस्य फलानुत्पादनेन पापस्य नाशनात् तथात्वम्। २दोषपाचनसाधनद्रव्यभेदे तानि च चक्रपाणिदत्तेन रोगभेदे नानाविधान्युक्तानि तत्र द्रष्टव्यानि तत्प्रदानकालश्च "ज्वरितं षडहेऽतीते लघ्वन्नमतिभोजनम्। सप्ताहात् पच्यतेऽस्तब्धे सामे स्यात् पाचनं हितम्"। सर्वपाचनद्रव्यप्रमाणं वैद्यके उक्तं यथा "दशरत्तिकमाषेण गृहीत्वा तोलकद्वयम्। दत्त्वाम्भः षोडशगुणं ग्राह्यं पादावशेषितम्" ३अग्नौ पु० मेदि०। ४अम्लरसे हेमच०। ५रक्तैरण्डे पु०राजनि०६ह०। रितक्यां स्त्री ङीप् मेदि०। स्वार्थे क। पाचनक तत्रार्थेषु पाचन+संज्ञायां कन्। टङ्कने (सोहागा) हेमच०।

पाचल न०पाचयति पच–णिच् बा०कलन्। १पाचने हेमच० २पाचके ३अग्नौ ४रम्यनद्रव्ये ५वायौ च पु० शब्दर०।

पाची स्त्री पाचयति पाचि–इन् गौरा० ङीष्। मरकतपत्रां हरितलतायां (पाच्ये) ख्याते लताभेदे राजनि०

पाच्य त्रि०पच–आवश्यके यत् आवश्यकार्थत्वात् न कुत्वम्। अवश्यपचनीये।

पाजस् न० पाति रक्षत्यनेन पा–असुन् जुट् च। १बले निघण्टुः पृषो० पस्य बः। बाजस् अन्ने निघण्टुः पाजसे हितम् यत्। पाजस्य बलकरे त्रि० यजु० २५ ८।

पाञ्चकपाल त्रि० समाहारद्विगुः तस्येदम् अण्। पञ्चकपालसम्बन्धिनि। द्विगुनिमित्तत्वाभावात् "द्विगोर्लुगनपत्ये" पा० न लुक् सि०कौ०।

पाञ्चजन्य पु० पञ्चजनस्य दैत्यभेदस्येदम् बा० यञ्। पञ्चजनदैत्यास्थिनिमित्ते १विष्णोः शङ्खे तत्कथा "ससद्रः प्रत्युवाचेदं दैत्यः पञ्चजनो महान्। तिमिरूपेण तं बालं ग्रस्तवानिति भारत!। स पञ्चजन्यमासाद्य जघान पुरुषोत्तमः। न चासमाप्तं तं बालं गुरुपुत्रं तदाऽच्युतः। स तु पञ्चजनं हत्वा शङ्खं लेभे जनार्दनः। स च देवमनुष्येषु पाञ्चजन्य इति श्रुतः" हरिवं० ९०अ०। पञ्चभिर्जनैर्निर्वृत्तः ष्ट्रञ्। पञ्चजननिष्पाद्ये पञ्चवर्णे काश्यपवासिष्ठभारद्वाजाङ्गिरसच्यवनरूपाग्निपञ्चकसाध्ये २वह्निभेदे यथोक्तं भा०व० २१९अ०। "काश्यपो ह्यथ वासिष्ठः प्राणश्च प्राणपुत्रकः। अग्निराङ्गिरसश्चैव च्यवनश्चिसुवर्चकः। अचरत् स तपस्तीव्रं पुत्रार्थं बहुवार्षिकम्। पुत्रं लभेयं धर्मिष्ठं यशसा ब्रह्मणा समम्। महाव्याहृतिभिर्ध्यातः पञ्चभिस्तैस्तदा त्वथ। जज्ञे तेजोमहार्चिष्मान् पञ्चवर्णः प्रभावतः। समिद्धोऽग्निः शिरस्तस्य बाहू सूर्यनिभौ तथा। त्वङ्नेत्रे च सुवर्णाभे कृष्णे जङ्घे च भारत। पञ्चवर्णः स तपसा कृतस्तैः पञ्चभिर्जनैः। पाञ्चजन्यः श्रुतोदेवः पञ्चवंशकरस्तु सः"। पाञ्चजन्यसादूरदेशादि चतुरर्थ्यां० कर्णा०फिञ्। पाञ्चजन्यायनि तत्सन्निकृष्टदेशादौ त्रि०।

पाञ्चजन्यधर पु० पाञ्चजन्यं धारयति धारि–अच् ह्रस्व। विष्णौ हारा०। [पञ्चदश्यां भवे

पाञ्चदश्य त्रि० पञ्चदश्यां भवः कालत्वेऽपि सन्निवेशा०ष्यञ्।

पाञ्चदश्य पु० पञ्चदशभिः सामधेनीमन्त्रैः प्रकाश्यः ष्यः। पञ्चदशभिः सामधेनीमन्त्रैः प्रकाश्ये अलौकिके यज्ञौ भाग० ६।१।२१।